ISSN 1300-3984

MİLLÎ FOLKLOR

Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi

LİPOGRAM VE ÂŞIK ŞİİRİ
KÜLTÜREL BELLEK AKTARICISI OLARAK NİNNİ
HALK KÜLTÜRÜ VE ÖZ ORYANTALİST YAKLAŞIMLAR
MARDİN'İN GELENEKSEL EĞLENCESİ: LEYLİ GECESİ
SİİRT HALK KÜLTÜRÜNDE KUTSAL AĞAÇ VE TÜRBELER
KARAVELLİLERDE DİNSEL OTORİTENİN MİZAHİ ELEŞTİRİSİ
MODERN USES AND FUNCTIONS OF TURKISH FOLK MUSIC IN TURKEY
TÜRK RESMÎ ZİYAFET KÜLTÜRÜ VE FRANSA İMPARATORİÇESİ EUGÉNIE
HALK BİLGELİĞİNİN ÇARŞI-PAZARDAKİ TÜRKÇEYE YANSIMASI
MUTFAK KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİ
CÖNK ve MECMÛALARDA FUZÛLÎ MAHLASLI ŞİİRLER
TÜRK ATASÖZLERİNDE İKLİM ALGISI VE COĞRAFYA
HALK ANLATILARINDA KUYUNUN İŞLEVSELLİĞİ
YEREL MİMARİ MİRASI: "ARI SERENLERİ"
TÜRK EDEBİYATINDA İSİMLER SÖZLÜĞÜ
KİTAP TANITMA YAZILARI

Yrd. Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL
Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ
Dr. Emine Kırcı UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Drs. Liselotte SELS
Hatice Kübra UYGUR
Yrd. Doç. Dr. Ufuk KARAKUŞ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf DOĞAN
Doç. Dr. Mehmet YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Havva ÖZYILMAZ
Doç. Dr. İclal ALUCLU
Yrd. Doç. Dr. Can Tuncay AKIN
Doç. Dr. Mehmet UYSAL
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ARAT
Yrd. Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ
Emine ÇAKIR
Serpil AYGÜN CENGİZ
Sevinç GÜLÇİÇEK
Aysun Ezgi BÜLBÜL
Süheyla SARITAŞ
Tuna YILDIZ
Gözde TEKİN

Yaz/Summer/Été **102** 2014

1989

MİLLÎ FOLKLOR

Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi

International and Quarterly Journal of Cultural Studies

Revue Internationale et Trimestrielle d'Études Culturelles

Cilt/*Volume/Tome*: 13 Yıl/*Year/Année*: 26 Sayı/*Number/Nombre*: 102

ISSN 1300-3984 • Hakemli Dergi.

Kurucuları/*Founders/Fondateu* **Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ-Necdet İLHAN-Doç. Dr. Türker EROĞLU • Sahibi/*Owner/Possesseur*: Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti • Yayın Yönetmeni/*Editor/Editeur*: Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ** (ocaloguz@gazi.edu.tr) **Yayın Yönetmen Yardımcıları/*Vice-Editeu*** **Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE** (sgurcayir@gazi.edu.tr) **- Tuna YILDIZ** (tunayildiz@gmail.com) **• Yabancı Dil Danışmanr: Prof. Dr. Metin EKİCİ** (İngilizce) **- Prof. Dr. Kubilay AKTULUM** (Fransızca)**- Yrd. Doç. Dr. Günil Özlem AYAYDIN CEBE** (gunilcb@gmail.com) **• Bilgi ve Belge Yönetimi Danışmanı: Dr. Haydar YALÇIN• Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Dr. Tuba SALTIK ÖZKAN** (tubasaltik@gazi.edu.tr) **• Yayın Kurulu/*Editorial Board/Comité d'Edition:* Yrd. Doç. Dr. Bahar AKARPINAR-Prof. Dr. Kubilay AKTULUM-Dr. Ezgi METİN BASAT- Dr. Himmet BİRAY (1958-1995) -Doç. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ- Dr. Sema DEMİR - Doç. İsmet DOĞAN- Doç. Dr. Hamiye DURAN- Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN DURMUŞ - Doç. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER - Doç. Dr. Armağan ELÇİ- Doç. Dr. Ruhi ERSOY - Doç. Dr. Pervin ERGUN- Prof. Dr. Muhtar KUTLU - Dr. Yeliz ÖZAY - Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR - Dr. Tuba SALTIK ÖZKAN- Yrd. Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL - Doç. Dr. Nezir TEMUR - Doç. Dr. Ahsen TURAN- Yrd. Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ - Prof. Dr. Ali YAKICI - Prof. Dr. Naciye YILDIZ • Kitap Tanıtım Editörleri: Doç. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ - Doç. Dr. Süheyla SARITAŞ** (milli.folklor.kitap.tanitim@gmail.com)**• Halkla İlişkiler/*Public Relations:* Petek ERSOY İNCİ** (persoy@gazi.edu.tr)**•** Düzelti/*Redaction*: **Zeynep Safiye BAKİ - Emine ÇAKIR - Hilal ERDOĞAN - Yerkesh ÖZER- Gözde TEKİN** • Sorumlu Müdür: **Utku YAĞLIDERELİ**

Editörlük/*Editorial*: Gazi Ü. Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü (Kurumsal editörlük işleri Gazi THBMER ve SOKÜM Enstitüsü tarafından yapılmaktadır. / *The Institutional Duties of Editorial Board Carried bay at Gazi THBMER and Intitute of ICH*) **THBMER Web Sayfası:** http://www.thbmer.gazi.edu.tr

Yazışma Adresi/*Correspondance Address/Adresse de Correspondance*: P.K. 336 06420 Yenişehir/ANKARA-TÜRKİYE

• E-Mail: gelenekselyy@yahoo.com (yazılar için) - gelenekselyy@gmail.com (abonelik için) -millifolklor@millifolklor.com (diğer)

• Web Şayfası: http://www.millifolklor.com **• Tel:** (+90) 312 213 15 14

İdare Yeri/*Managing Office/Adresse d'Administration*: Gazi Mah. Çakır Sok. 21/5A Yenimahalle/ANKARA-TÜRKİYE

Fiyatı/*Price/Prix*: 20 TL./ $15

Abone Bedeli/*Subscription Price/Prix d'Abonnement*: 80 TL. / $ 60

(Öğretmen, Öğrenci, Halkbilimi Araştırmacılarına tanıtım ve teşvik amacıyla %50 indirimlidir. Kurumlar ve Tüzel Kişiler bu uygulamanın dışındadır. Ayrıca 5'ten az aboneliklerde 20 TL posta ücreti alınır. *Millî Folklor is published four times a year, in winter, spring, summer, and autumn. Reduced rate for students, teachers and scholars 50%./La revue de Millî Folklor est publiée quatre fois par an: en printemps, en été, en automne et en hiver. Les professeurs, les étudiants et les chercheurs de folklore bénéficiant d'une réduction de 50%*)

AboneŞartları/*Payments/Paiement*: Abone olacaklar, Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti. Posta Çeki 1911533'a veya Türkiye İş Bankası Gazi Mahallesi Şubesinde Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti. adına açılan ve Hesap No: 4286 0258016, IBAN No: TR460006400000142860258016 olan hesabınıza Abone Bedeli'ni yatırdıkları ve Dekontunu Yazışma Adresimize postaladıkları takdirde dergimiz bir yıl süreyle adreslerine gönderilecektir. **(Dergimizin dağıtımı yalnızca abonelerimize yapılmaktadır.)** *Payments must be charged to Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti.'s account number 4286 0258016 and TR460006400000142860258016, Türkiye İş Bankası, Gazi Mahallesi-Ankara Şubesi/TÜRKİYE, or with post check, Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti-1911533. Payment documents should be sent to carrespondence address.*

L'argentdoit êtreversédans lecompte bancairede Geleneksel Ltd. Numero: 4286 025801 6 ou TR460006400000142860258016, Türkiye İş Bankası Gazi Mahallesi Şubesi Ankara–Türkiye, ou au compte postal sous le Geleneksel Yayıncılık Ltd. –1911533. Le paiment des documents doit être envoyé à l'adresse de correspondance.

AKADEMİK TEMSİLCİLER/*CORRESPONDING EDITORS/LES EDITEURS CORESPONDANTS*

YURT İÇİ/*Turkey/En Turquie* : ADANA - Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN• ADIYAMAN- Sunay ÇALIŞ • ANTALYA - Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT • BALIKESİR - Prof. Dr. Mehmet AÇA/ Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN • BOLU - Doç. Dr. Meral OZAN • BURDUR - Yrd. Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN • BURSA - Doç. Dr. Hülya TAŞ • ÇANAKKALE - Prof. Dr. Aziz KILINÇ • DENİZLİ - Prof. Dr. Mustafa ARSLAN • DİYARBAKIR - Yrd. Doç. Dr. Abdülbasit SEZER • EDİRNE - Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN Yrd. Doç. Dr. Selma ERGİN • ELAZIĞ - Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR • ERZURUM - Prof. Dr. Dilâver DÜZGÜN • ESKİŞEHİR - Yrd. Doç. Dr. Adem KOÇ • GAZİANTEP - Yrd. Doç. Dr. Behiye KÖKSEL/Yrd. Doç. Dr. Kürşat KORKMAZ/Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN • İSTANBUL- Prof Dr. Yakup ÇELİK / Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ / Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN • İZMİR - Doç. Dr. Selami FEDAKAR/Yrd. Doç. Dr. Zulfikar BAYRAKTAR • KMARAŞ - Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERŞAHİN • KARS - Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL • KAYSERİ - Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ • KIRIKKALE - Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ/ Doç. Dr. Aktan Müge ERCAN • KIRKLARELİ- Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM • KIRŞEHİR Doç. Dr. Selahattin BEKKİ • KİLİS- Doç. Dr. Mehmet EROL• KOCAELİ - Doç. Dr. Işıl ALTUN • KONYA - Doç. Dr. Sinan GÖNEN • KÜTAHYA - Prof. Dr. Ali TORUN • MANİSA - Dr. Gürol PEHLİVAN • MERSİN- Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK • MUĞLA - Doç. Dr. M. Naci ÖNAL/Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas ÇINAR• NEVŞEHİR– Yrd. Doç. Dr. Adem Öger • NİĞDE - Doç. Dr. Faruk ÇOLAK/ Doç. Dr. Nedim BAKIRCI/Yrd. Doç. Dr. Namık ASLAN • SAMSUN - Doç. Dr. Şahin KÖKTÜRK /Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN • SİNOP-Yrd. Doç. Dr. Songül Çek CANSIZ • SİVAS - Prof. Dr. Şeref BOYRAZ/Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA • TRABZON - Prof. Dr. Ali ÇELİK • UŞAK - Yrd. Doç. Dr. Derya ÖZCAN• YOZGAT - Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL • ZONGULDAK - Yrd. Doç. Dr. Berna AYAZ

YURT DIŞI/*Abroad/A l'Etranger* : AZERBAYCAN - Prof. Dr. Muharrem KASIMLI • BAŞKURDİSTAN - Prof. Dr. Ahmet SÜLEYMANOV• HOLLANDA - Mehmet TÜTÜNCÜ • İNGİLTERE- Dr. Bengisu RONA • JAPONYA - Mıssuko KOJIMA • KARAKALPAKİSTAN (ÖZBEKİSTAN) Embergen ALLAMBERGENOV • KAZAKİSTAN Prof. Dr. Muhammedrahim CARMUHAMMEDULI • Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti - Yrd. Doç. Dr. Kadir ATLANSOY • KIRGIZİSTAN - Aigerim DİYKANBAYEVA• MOLDOVA - Dr. Libow ÇİMPOEŞ • NAHCIVAN M. C. - Doç. Muharrem CAFEROV-Doç. Esker GADIMOV • ÖZBEKİSTAN Prof. Dr. Cabbar İŞANKUL • POLONYA - Doç. Dr. Danuta CHMİELOWSKA • RUSYA - Galina A. SERKINA • SLOVAKYA - Dr. Xenia CELNAROVA • TATARİSTAN - Prof. Dr. Elfine SIBGATULLINA • TUVA - Orus-ool SVETLANA • TÜRKMENİSTAN - Prof. Dr. Annagül DURDUYEVA • UKRAYNA - Doç. Dr. Tudora Arnaud

Millî Folklor A&HCI, CSA, EBSCO, GENAMICS JOURNAL SEEK, SCOPUS, IBSS, MLA, TA, UPD ve TÜBİTAK / ULAKBİM tarafından kaydedilmektedir.

Millî Folklor is abstracted in A&HCI, CSA, EBSCO, GENAMICS JOURNAL SEEK, SCOPUS, IBSS, MLA, TA and UPD International Index

Baskı/*Press/Imprimerie*: Feryal Matbaacılık, 395 22 37–395 22 38

MİLLÎ FOLKLOR
Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi
International and Quarterly Journal of Cultural Studies
Revue Internationale et Trimestrielle d'Études Culturelles

Türkiye'de ilk halkbilimi dergisi 1966 yılında bu adla kuruldu.

Cilt/*Volume/Tome*: 13 • Yıl/*Year/Année*: 26 • Sayı/*Number/Nombre*: 102 •
Yaz/Summer/Été: 2014 • ISSN 1300-3984 • Hakemli Dergi.

İÇİNDEKİLER / *Contents / Sommaire*

Danışma Kurulu / *Advisory Board/Comité de Conseillers* *3*

Birkaç Söz/*Foreword/Par l'éditeur* 4
M. Öcal OĞUZ

Kendini Seyreden Öteki: Halk Kültürü Temsillerinde Öz Oryantalist Yaklaşımlar / *The Other Watching Own-Self: Self-Orientalist Approaches on Folk Culture Representations* *5*
Yrd. Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL

Sözlü Kültür ve Yazılı Kültür Bağlamında Cönk ve Mecmûalarda Fuzûlî Mahlaslı Şiirler / *Poems with Fuzûlî Penname in the Context of Oral Culture and Written Culture in Cönk and Mecmua* *17*
Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL

Lipogram ve Âşık Şiiri / *Lipogram and Minstrel Poetry* *29*
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni / *Lullaby as Oultural Memory Transmitter* *43*
Dr. Emine Kırcı UĞURLU

Halk Anlatılarında Kuyunun İşlevselliği Üzerine Bir Okuma / *A Public Reading About The Functionality Of Well In Folk Narratives* *53*
Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA

Karavellilerde Dinsel Otoritenin Mizahi Eleştirisi / *Humorous Criticism of Religious Authority in Karavellis* *65*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Modern Uses and Functions of Turkish Folk Music in Turkey / *Türkiye'de Türk Halk Müziğinin Çağdaş Kullanımları ve İşlevleri* *74*
Drs. Liselotte SELS

Mardin'in Geleneksel Eğlencesi: Leyli Gecesi / *Tradational Mardin's Entertainment: Leyli Night's* *86*
Hatice Kübra UYGUR

Türk Atasözlerinde İklim Algısı ve Coğrafya / *The Turkish Proverbs for the Perception of Climate and Geography* *99*
Yrd. Doç. Dr. Ufuk KARAKUŞ

Halk Bilgeliğinin Çarşı-Pazardaki Türkçeye Yansıması / *The Reflection of Folk Wisdom into Turkish Language at The Markets and Bazaars* 110
Yrd. Doç. Dr. Yusuf DOĞAN

Türk Resmî Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugénie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler (1869) / *Peak of the Turkish Official Banquet Culture: The Glorious Banquets Held in Honor of Empress of France Eugénie (1869)* 124
Doç. Dr. Mehmet YILDIZ

Mutfak Kültürünün Geleneksel Diyarbakır Evlerine Sosyal ve Mekânsal Yansımaları / *The Social and Spatial Reflections of Culinary Culture on Traditional Diyarbakır Houses*... 138
Yrd. Doç. Dr. Havva ÖZYILMAZ
Doç. Dr. İclal ALUCLU
Yrd. Doç. Dr. Can Tuncay AKIN

Türk Halk Kültürünün Yerel Mimari Mirası "Arı Serenleri" / *Vernacular Architectural Heritage Of Turkish Folk Culture "Beeyards"* 154
Doç. Dr. Mehmet UYSAL
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ARAT

DERLEMELER / COMPILATION PAPER
Siirt Halk Kültüründe Kutsal Ağaç ve Türbeler / *Sacred Trees And Tombs In Siirt Folk Culture* 168
Yrd. Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

HABERLER/NEWS/NOUVELLES
Türk Edebiyatında İsimler Sözlüğü Projesi Devam Ediyor! / *Project of the Figures in Turkish Literature Dictionary Continues!* 180
Emine ÇAKIR

TANITMALAR/BOOK REVIEWS/ COMPTES RENDUS
Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru / Dede Korkut'ta Renkler Üzerine 182
Serpil AYGÜN CENGİZ
Sevinç GÜLÇİÇEK
Aysun Ezgi BÜLBÜL

The Individual And Tradition: Folkloric Perspectives (Birey ve Gelenek: Folklorik Yaklaşımlar) 187
Süheyla SARITAŞ

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi 190
Tuna YILDIZ

Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Etkileşimi Projesi 193
Gözde TEKİN

Millî Folklor-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi Yayın İlkeleri / *The Publication Principles/ Principes de publication* 196

DANIŞMA KURULU
Advisory Board/Comité de Conseillers

Prof. Dr. Mehmet AÇA	Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ziyad AKKOYUNLU (1946-2013)	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Erman ARTUN	Çukurova Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ensar ASLAN	Ahi Evren Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Tayfun ATAY	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Sarah G. Moment ATIS	University of Madison-Wisconsin (ABD)
Prof. Dr. Pakize AYTAÇ	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Muhan BALI (1936-2008)	İstanbul Kültür Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ	Indiana Üniv. (ABD)
Prof. Dr. Dan BEN-AMOS	University of Pennsylvania (ABD)
Prof. Dr. Hendrik BOESCHOTEN	Johannes Gutenberg Üniversitesi (Almanya)
Prof. Dr. Şeref BOYRAZ	Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU	Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ali ÇELİK	Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. George DEDES	School of Oriental and African (İngiltere)
Prof. Dr. Habib DERZİNEVESİ	Yakın Doğu Üniversitesi (KKTC)
Prof. Dr. Ahmet DOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Jean-Pierre DUCASTELLE	La Maisen des Géant d'Ath (Belçika)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Şükrü ELÇİN (1912-2008)	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Gürbüz ERGİNER (1945-2009)	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Metin ERGUN	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Laszlo FELFÖLDİ	Association for the European Centre for Traditional Culture (Macaristan)
Prof. Dr. Henry GLASSIE	Indiana Üniversitesi (ABD)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Şeyma GÜNGÖR	İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL	Başkent Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	Ahmet Yesevî Türk-Kazak Üniv. (Kazakistan)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Marc JACOBS	Flemish Centre for the of Popular Culture (Belçika)
Prof. Dr. Metin KARADAĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT	Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Muharrem KASIMLI	Azerbaycan Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV	Kırgız Türk Manas Üniversitesi (Kırgızistan)
Prof. Dr. Chérif KHAZNADAR	La maison des cultures du monde (Fransa)
Prof. Dr. Aziz KILINÇ	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Muhtar KUTLU	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Wolfgang MIEDER	Vermont University (ABD)
Prof. Dr. Töre MİRZAYEV	Bilimler Akademisi (Özbekistan)
Prof. Dr. Kamil V. NERİMANOĞLU	Azerbaycan Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
Prof. Dr. James P. LEARY	University of Madison-Wisconsin (ABD)
Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hayrettin RAYMAN	Bozok Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn (Almanya)
Prof. Dr. Bengisu RONA	School of Oriental and African (İngiltere)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mila SANTOVA	Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü (Bulgaristan)
Prof. Dr. Uli SCHAMILOGLU	University of Madison-Wisconsin (ABD)
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmed SKOUNTI	Institut National des Sciences de l'Archéologie et du Patrimoine (Fas)
Prof. Dr. Rieks SMEETS	University of Leiden (Hollanda)
Prof. Dr. Mahir ŞAUL	Illinois Üniversitesi, Urbana-Champaign (ABD)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Abdeljelil TEMİMİ	Temimi Vakfı (Tunuseli)
Prof. Dr. Ali TORUN	K. Dumlupınar Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nüket TÖR	Kastamonu Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Laurier TURGEON	University of Laval (Kanada)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nerin YAYIN	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Kemal YÜCE	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi (Türkiye)

KARAVELLİLERDE DİNSEL OTORİTENİN MİZAHİ ELEŞTİRİSİ

Humorous Criticism of Religious Authority in Karavellis

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU*

ÖZ

Karavelliler, dinleyicilerin dikkatlerini toplamak, onları asıl hikâye kurgusu içine yeniden çekmek amacıyla halk hikâyesi ve masal gibi türler arasında söylenen güldürücü özelliklere sahip bir türdür. Halk hikâyesi söyleme geleneğinin canlı olarak yaşadığı yerlerde, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi ile Azerbaycan sahasında yaygındır. Hacmi itibariyle kısa metinler olan karavelliler, kendine özgü karakteristik özellikler yaratmıştır. Karavelliler, olumlu ve olumsuz tiplerin çatışmaları üzerine kurgulanmıştır. Bu çatışma, sosyal hayattaki ekonomik ilişkileri, sınıfsal farklılıkları, güçlü ile zayıfın, yöneten zümrelerle yönetilen kitlelerin gerilimlerini mizahi açıdan yansıtmaktadır. Karavellilerin, toplumun içinde üretilen ve aktarılan bir anlatı türü olması dolayısıyla toplumsal değerlerin izlerini taşıması, toplumsal belleği uzunca yıllar meşgul eden sorunların söz konusu türe yansıması kaçınılmazdır. Toplumsal değerlerin aktarımında önemli bir işleve sahip olan bu türde, aynı zamanda çatışma olarak değerlendirilebilecek bakış açılarının mizahi tipler üzerinden şekillendirildiği görülmektedir. Diğer yandan karavellilerdeki eleştiriyi sosyal bir tenkitle sınırlandırmak, konuya yüzeysel bir yaklaşımı beraberinde getirebilir. Söz konusu türdeki temel eleştirinin odağında şeyh, hoca, molla, kadı gibi belirli bir sınıfsal yapıya dâhil kişilerin olması, bu kişilerin karşısına aşağı tabaka halk temsilcilerinin konumlandırılması, toplumsal çatışma noktalarının daha derinlerde, dinî tutumun ve tavrın farklılıklarında aranması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, karavellilerdeki olumsuz karakterler, sınıfsal açıdan ve toplumsal çatışma ile gerilim hatları ekseninde tanıtılacak, değerlendirilecek ve metnin üretildiği toplumun sosyal yapısı göz önüne alınarak karavellilerde sözü edilen karakter çatışmalarında önemli bir figür olan din adamı tipi tartışılacaktır. Olumlu karakterler ise çalışmanın sınırlılıklarından dolayı ele alınmayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Karavelli, Mizahi Tipler, Eleştiri, Din Adamları, Çatışma.

ABSTRACT

Karavellis are a genre with humorous features, told between genres such as tales and public stories in order to draw audiences' attention and attract them into the plot of story again. It is common in places which the tradition of telling public story lives, especially East Anatolian Region and Azerbaijan area. Short texts in terms of volume, karavellis have created its own characteristic features. Karavellis have been constructed on conflict of antagonist and protagonist. This conflict reflects the economic relationships in social life, class differences, the tensions of ruling classes and the ruled masses and the strong and the weak. On account of its being a narrative form created and transferred in community, it is inevitable that it conveys the marks of social values, the issues concerning social memory for a long time reflects the said genre. It is seen that viewpoints to be considered as a conflict at the same time in this genre which has an important function for transferring of social values are formed by humorous types. On the other hand, restricting the criticism in karavellis by social censure can bring superficial approach to subject. The fact that some people from a certain class hierarchy such as sheik, hodja, mullah are the focus of basic criticism in the said genre and public representatives from sub-class is positioned against these people shows that the points of social conflicts should be looked for deeper and in differences of religious attitudes and behaviors. In this context, antagonists in karavellis are to be introduced and evaluated from class angle and the way of social conflict and voltage lines and important figure in character conflicts in karavellis, the type of religious man is to be discussed by considering social structure of community in which the text is created. Protogonists aren't to be argued in view of restraint of study.

Key Words

Karavellis, humorous types, criticism, religious man, conflict.

* Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Nevşehir/Türkiye, mehmetaliyolcu@nevsehir.edu.tr

Giriş:

Karavelli olarak adlandırılan ve halk hikâyesi icralarında epizot geçişlerinde söylenen tür hakkında ülkemizde derinlikli incelemeler yapılmamış, halk felsefesi ve tavrının bu türe yansıması üzerine ancak sınırlı değerlendirmeler yapılmıştır. Azerbaycan sahasında ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olan ve halk hikâyeleri arasında icra edilen karavelliler, genel olarak masal ile fıkra arasında bir tür olarak düşünülmüştür. İçinde türkü gibi manzum ve ezgili türler barındırmayan karavelliler, düz ve sade bir anlatı türüdür. Halk hikâyelerinde anlatımın uygun yerlerinde icra edilmekle birlikte, kimi zaman masal icralarının arasında da söylenmektedir. Fıkralarla mizahi açıdan benzer özellikler taşımakla birlikte, bazı yönleriyle onlardan ayrılır.

Pertev Naili Boratav, halk hikâyesinin ana hatlarından sapmamak kaydıyla hikâyecinin beğenmediği kısımları çıkarttığını veya hoşuna giden bir başka hikâyeyi uygun bir yere ilave edebileceğini söyler. Boratav, bu şekilde sonradan ilave edilen hikâyelere "karavelli" dendiğini belirtmiştir (Boratav 2002: 52).

Konuyla ilgili bir çalışma yapan Nerin Köse, "*bazı araştırmacıların Eski Oğuzcada ve Doğu Anadolu'da 'hikâye' olduğunu iddia ettikleri 'veli' kelimesi bugün kısa 'küçük hikâye' şeklinde kabul edilirken 'kara' da 'türküsüz, sade' olarak bilinmektedir.*" diyerek karavelli kelimesinin kökenine ait bilgiler vermiştir (Köse 1989a: 87). Köse'nin aktardığı bilgilere göre, karavelliler kısa, güldürücü vasıflara sahiptir ve konuları genellikle gerçek hayattan alınmadır. Ekseriyetle toplumun kültür düzeyi yüksek olan grupların toplantılarında, derneklerde "kara hekat" ve türkülü uzun hikâyelerde asıl hikâyenin arasında konuyu değiştirmek ve dikkati başka yöne çekmek maksadıyla karavelli söylemek adet olmuştur. Ancak anlatının planı ile ilgisi olmayan karavellilerin hikâyenin uygun bir yerinde, uygun bir zamanda söylenilmesi gerekmektedir. Bir anlamda hikâyenin genişlemesini sağlayan faktörlerden biri olan bu kısa anlatı türü, hikâye içinde müstakil bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır (Köse 1997: 101-102).

A. Mirahmedov, karavellileri hacim yönünden fıkra ile masal arasında bir yerde gördüğünü, yapı yönünden ise hem masal, hem de fıkra unsurları taşıdığını ifade etmiş (Mirahmedov 1988: 48-49); Paşa Efendiyev, karavellilerin satirik masalları hatırlattığını belirterek hacim yönünden fıkradan daha büyük olduğunu ve belirli olayları yansıttığını belirtmiş (Efendiyev 1981: 111-112); Ş. Mikayılov, karavellinin işlevsel özellikleri üzerinde durarak onun icraya başlamak ve bir epizottan diğerine geçmek için aracı rolü taşıdığına işaret etmiş (Mikayılov 2002: 30); Elçin Aslanov ise, karavellilerin toy meclisi, masal ve destan meclislerinde hikâye arasında söylendiğini vurgulamıştır (Aslanov 1984: 48).

Karavelli kelimesinin anlamı üzerine açıklamalar yapan Hüseyn İsmayılov ile Tahir Orucov, "karavelli" sözcüğünün "karabelli" kelimesinden türediğini, diğer anlamlarının yanında, sözü kusurlu, lekeli, manevi ayıpları, günahı, çirkin amelleri olan adamlar anlamına geldiğini belirtmektedir (İsmayılov ve Orucov 2005: 6-7). Araştırmacıların karavelliler ile karavelli temaşalarının bu tür pis, riyakâr, hilekâr, rüşvetçi ve ahlaksız

kişilerin eleştirilerini içermesiyle bu türün sözlük anlamı arasında anlamsal bağ kurma yoluna gittiği görülmektedir.

Karavelli hakkında önemli bir çalışma yapan Tahir Orucov, diğer araştırmacılar tarafından yapılan tanımlardan yola çıkarak karavellinin özelliklerini şöyle sıralar: *"1. Karavelli şifahi halk edebiyatının epik türlerine dâhil müstakil bir türdür. 2. Karavellilerde sosyal hayattaki çatışmalar yansıtılır. 3. Karavelliler masal ve fıkra arasında bir türdür. Bazı özellikleri masal ve fıkraya benzerken bazı özellikleri ise söz konusu türlerden farklı özellikler taşır. 4. Köy seyirlik oyunları şeklinde icra edilen karavelliler vardır ve bunların dramatik özellikleri vardır. 5. Karavelliler satirik ve mizahi karakterli olup sonu şaşırtıcıdır. 6. Karavelliler, destan ve masal arasında dinleyicileri eğlendirmek amacıyla söylenir."* (Orucov 2006a: 142-143).

Çatışma, Mizahi Eleştiri ve Karavelliler

İnsan, toplum içinden bir varlık olması sebebiyle çevre şartlarından etkilenerek gelişimini sürdürmektedir. Bu süreçte çevresel faktörlerden etkilenmelerden dolayı takdir gören, benimsenen davranışların yanında alaya alınan, beğenilmeyen davranışları da olacaktır. Mizah, bu tip davranış farklılıkları üzerine inşa edilir ve bir sosyal fenomenin estetik ideallere bağlı iki örüntülü bağlamdan müteşekkil olayları, alışılagelmiş biçimiyle iki farklı çağrışımı birbirine bağlar. Bu açıdan bakıldığında, mizahi bir metnin temelinde çatışma vardır.

Eski Yunan'dan beri "iyi" ile "kötü"nün ilişkileri ve çatışmaları üzerine kurgulanmış mizahi anlatımlarda metnin ana karakteristiğinin eleştirel olduğu görülmektedir. Yerleşik değer yargılarından iktidarın dinî formasyonuna kadar bütün toplumsal gerçekliğe satirik bir dille yaklaşım, mizahın temel özelliklerini oluşturur. Toplumsal işlevi bakımından mizah, güldürürken sorgulamayı, dahası yıkıcılığı içermektedir. Fıkra gibi mizahi halk yaratıcılığı ürünlerinde iktidarlar, toplumsal sistem ve yönetimler, gelenekler mizahın temel eleştiri nesnesi olmaktadır. Nitekim Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ve Bektaşi fıkraları, bu mizahi tutumun önemli göstergeleridir.

M. Fatih Uslu, fıkralardaki çatışma alanları hakkında yapmış olduğu değerlendirmede, *"gerçekten de bu hikâyeciklerin hiç de azımsanmayacak bir kısmı yerleşik değer yargılarının ikiyüzlülüğünü ortaya koyarken, fıkranın 'alay edileni' ile muktediri arasında bir 'müzakere' alanı açmaktadır. Müzakere alanı açılmasını sağlayan ise var olan çelişkilerdir. Örneğin, Bektaşi fıkraları hem kentli-göçebe ve sofuderviş gibi Türk toplumuna ait önemli bir çatışma hattını ortaya koyarken; hem de Ortodoks İslam inancının ve ritüellerinin 'altını oymakta', onları müzakere edilebilir ve onlarsız bir hayatı söz düzeyinde tanınır, tanımlanabilir kılmaktadır*" demiştir (Uslu 2005: 110). Uslu'ya göre, fıkranın heterodoks olandan ortodoksa, çevreden merkeze, ezilenden muktedire yönelik eleştirel bir söylemi taşıması yıkıcıdır. Bu fıkralar topluluğun merkez değerlerini zedeleyen, bu değerlerin bütünlüğünü kıran bir söylemin taşıyıcısıdırlar. Toplumun genelinde kabul gören ya da kabul gördüğü görüntüsüne sahip olan; değer yaratan ve insanları bu değerlere göre şekillenmeye çağıran dinî iktidar pratiklerini yeniden

yorumlanmaya zorlarlar. Öte yandan yıkıcı olmalarına rağmen, bu tür fıkraların dar olumsuzlama yoluyla (bazı dinî örüntüleri olumsuzlayarak) eleştirilenden farklı bir kimliğin oluşması yönünde çağrı yaptığı da düşünülebilir (Uslu 2005: 113-114).

John Morreall, mizahta rahatlama kuramıyla ilgili Shaftesbury'den aktardığı bilgilerden hareketle şöyle der: "*Açık yürekli insanların doğal ve rahat ruh hâlleri kısıtlandığında ya da denetim altına alındığında, içinde bulundukları sıkıntılı durumdan kurtulmak için başka hareket yolları arayacaktır. İster taşlamayla, öykünmeyle, ister soytarılıkla olsun, bu insanlar az ya da çok kendilerini gösterdikleri için bu durumdan hoşnut olup, üzerlerindeki baskılardan öç almış olacaklardır*" (Morreall 1997: 32).

Karavellilerdeki çatışma ve gerilim hatlarını anlayabilmek için üretildiği toplumun sınıfsal yapısını anlamak gerekmektedir. Yerleşik toplumun hiyerarşik düzeni genelde soy, mülk ya da çalışma biçimiyle ayrışan halk tabakaları üzerinde inşa edilmiştir. Tarım toplumlarında yönetenler ve yönetilenler olarak ayrılan sınıfsal farklılaşma, feodal toplumlarda aristokrasi, din adamları ile tüccarlar, zanaatkârlar ve köylüler şekline dönüşmüştür. Toplum, sözü edilen yarılma ve çatışmayı nesnel kavramlarla somut alana itmemişse, çatışma büsbütün dilsel bir zemin üzerinde yaşanabilir. Nitekim nesnel olmayan ve dilde bir karşılığı olmayan çatışma diyalektiği, yerel anlam dünyasının koşulları gereği bambaşka bir çatışma şekli doğurabilir ve böylelikle o topluma özgü yerel tabakalaşma sonucu mizahi tipler, çatışmayı statikleştirebilir.

Karavellilerdeki toplumsal çatışmayı ve buna bağlı olarak gelişen satirik söylemleri analiz edebilmek için söz konusu türün icracılarından olan âşığı ve âşığın bulunduğu geleneği mercek altına almak gerekecektir. Âşıklık geleneğinde çatışma hatları ve protesto geleneğiyle ilgili İlhan Başgöz şöyle demektedir: *"... aile, köy ve aşiret birimlerinin âşık üzerindeki baskısı ve kontrolü, sanatçının psikolojik ve toplumsal nedenlerden doğan geriliminin derecesi ve çevrede yergiye ve taşlamaya dayanma, onu hoş görmenin var olup olmamasıdır. Buna bir de Sünni Müslümanlıktaki Tanrı'nın sınırsız gücü inanışını eklemek gerekir.... ister geniş tasavvuf ilkelerine bağlı kalsın, ister daha dar görüşler etrafında örgütlensin, Batıni tekkelerinde protesto dine yöneliktir ama sadece bu değildir. Bay ile gedayı Tanrı düzeninde eş tutan, bir lokma bir hırka yaşamayı sultanların hayatına yeğleyen, güçlüyü kınayan, güçsüze destek olan, imparatorluğun temel direği sayılan dogmaları durup dinlenmeden taşlayan bu gelenek sürüp giden düzenin yerilmesidir.*" (Başgöz 1986: 182-183).

W. Bascom'un belirlediği "kurulu düzendeki kültüre sağlamlık ve süreklilik verme"ye yönelik folklorun dört işlevine Başgöz'ün eklediği "protesto işlevi"nde halk edebiyatı türleri, kurulu düzenin sağlıklı işleyişine destek vermenin yanında, toplumun aksayan yönlerini işaret eder. Hatta bu türlerin düzeni değiştirmeye, hatta onu yıkmaya yönelik eylemlere karıştığını kaydetmektedir (Başgöz 1996: 1-2).

Âşıklık geleneğinin doğuşunda tekke ve tarikat zümrelerin etkinliği göz önüne alındığında genelde halk edebiyatı ürünleri, özelde ise karavellilerde "iyi" ile "kötü" çatışmasının temellerinde dinî ortodoksinin ve bu an-

layışa hâkim olan otorite ile köylü ve göçebelerden müteşekkil heterodoksinin ayrışması yatmaktadır. Merkezi otoritenin şekillendirdiği ve benimsediği dinî pratikleri topluma "dayatma" yoluyla egemenliğini meşrulaştırma ve kitleleri baskılama girişimlerine karşı, Türk halk dininin sofist-heterodoks yorumlar üzerine inşa edilen protest tavrı, sözlü gelenekte uzun bir süre varlığını koruyan yıkıcı bir söylem üretmiştir. Söz konusu söylemin sınırları içinde merkezi otoritenin din adamlarını bizzat savundukları yasak ve emirlerin tam karşıtı bir pozisyona konumlandırmak da vardır.

Karavellilerde Olumsuzlanan Karakterler: Din Adamları

Karavellilerde halk kitlelerinin temsilcisi biçiminde görülen kahramanların olumlu tiplerden oluştuğu göze çarpmaktadır. Yoksul, hakkı yenilen, aldatılan bu kahramanlar, metinlerin ilerleyen aşamalarında intikamlarını alırlar. Nitekim Tahir Orucov, karavellilerdeki müspet kahramanların kendileri her ne kadar zayıf olarak tasvir edilseler bile aslında hakları uğruna mücadele eden, sonunda galip gelen kişiler olduklarını ve kötü karakterleri gülünç duruma düşürdüklerini belirtmiştir (Orucov 2006b: 112-113). Orucov, olumlu karakterlerin bu özelliklerinden hareketle, Azerbaycan karavellilerinde kahramanları halkın içinden çıkmış, kendi emekleri ile yaşayan kişiler olarak tanıtmıştır (Orucov 2009: 84). Tahir Orucov, karavellilerdeki karakterleri iki gruba ayırmaktadır:

a) Aşağı tabakaya mensup olan, yoksul ancak akıllı, cesaretli, ferasetli müspet karakterler: Keçel, Köse, Samed, Kerem, İman, Semender, Kafar, Yetim Veli, Duralı, Yasemen, Lotu Kara, Yetim Kafar, Salman vs.

b) Üst tabakaya mensup, varlıklı, ancak cimri, zalim, ikiyüzlü, hain menfi karakterler: Şirvan Kadısı, Cennetsatan Molla, Zalim Ağa, Oğrubaşı Kadı, Paragöz Molla, Ayyaş Şeyh, Molla Salah, Molla Beşir, Fırıldakçı Darga vb. (Orucov 2006b: 112).

Karavellilerde yalnızca kötü karakterlerin mizah odağında olmadığını da belirtmek gerekmektedir. İyi kahramanların da kötü karakterler gibi mizahi unsurlar taşıdıkları görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde karavellilerde kahramanların idealleştirilmediğini söylemek mümkündür. Özellikle yoksul ve aşağı halk tabakalarından gelen ana kahramanlar, zayıf nüfuzlarına rağmen cesur ve hakkını aramasını bilen kişiler olarak tasvir edilmiş, olumlu karakterlere topluma model davranışlar sunma rolü atfedilmiştir.

Nerin Köse, karavellilerin genellikle şeyh, kadı, molla, ahund (hocalıkta bir merhale), darga (polis şefi, pazar yöneticisi) gibi toplumun dinî ve resmî kurumlarını temsil eden meslek sahiplerinin görevleriyle bağdaşmayacak davranışları anlattığının, adı geçen mevkileri işgal edenlerin ahlaki durumlarını anlatan bu türün en önemli özelliğinin sosyal bir tenkit ve hiciv karakteri taşıdığının altını çizer (Köse 1989b: 20).

Karavellilerde halk tarafından nefretle bakılan ve aynı zamanda alaycı bir tavırla tasvir edilen mollalar, kadılar, şeyhler, hocalar, ahundlar vb. din adamları olumsuz karakterlerdir. Din sınıfının üyeleri olan bu kişilerin niyetleri ve eylemleri karavellilerde tam açıklığıyla ortaya konmuştur. Bu kişiler, ana kahramanı aldatan, hırsız, dolandırıcı, kadın ve para düşkünü vb. özellikler taşımaktadır. Şeyh, molla,

hoca, kadı gibi dinî otorite temsilcilerinin karavellilerde mizahi açıdan eleştirilmesi, kurumsal otorite ve onun dolaylı öğeleriyle "çevre" olarak adlandırabileceğimiz halk kitlelerinin yarattığı kültürün çatışmasının sonucudur. Bektaşi fıkralarındaki dinî pratiklerin ve dinî otoritenin mizahi bir şekilde alaya alınması gibi karavellilerde de din adamlarının olması gereken sosyal modelin tam karşısında konumlandırıldığı fark edilmektedir. Aslında bu tip bir çatışmanın temellerinde halk kitleleriyle yönetici zümrelerin sınıfsal farklılaşması yatmaktadır.

Bazı karavellilerde toplum içinde önemli bir nüfuza sahip din adamları kadına ve eğlenceye düşkün olarak gösterilmiştir. Bu karakterlerin yaratımında mizahi öz yok olmamış, mizah ve eleştiri birlikte kullanılmıştır. "*Kerem ve Şeyh*" adlı karavellide (Ahundov 1994: 382-383), bir şeyhin bir ev yaptırdığı, insan içine çıkmadığı için insanların onun ibadetle meşgul olduğunu düşündükleri anlatılır. Bir zaman sonra Kerem şeyhin yanına gitmek isteyince, Kerem'in yoluna çıkan şeytan onu şeyhin yanına gizlice götürür. Kerem şeyhin evinde görür ki, birbirinden güzel kızlar, şeyhin ayaklarını yıkamakta, sakalını taramakta, şeyhi eğlendirmek için dans etmektedirler. Daha sonra Kerem, şehirdeki cemaate haber verir ve şeyh cezalandırılır. Bu anlatımda şeyhin durumunu açıklığa kavuşturma fonksiyonu şeytan karakteriyle sağlanmış, şeytanın Kerem'e "*işte şeyhiniz bu!*" sözleriyle de ironik bir tavır sergilenmiştir.

Din adamları, karavellilerde halkın dinî duyguları üzerindeki hâkimiyet kuran, onları yönlendiren ve kendi çıkarları uğruna kullanan kişiler olarak nitelendirilmişlerdir. "*Nöker, Molla Salah ve Gazı*" adlı karavellide (Ahundov 1994: 383-388), yoksul bir delikanlının nişanlısına göz koyan bir molladan bahsedilmektedir. Molla, suya giden kızı görünce onu takip eder ve mollayı gören kız, yüzünü örtüsüyle kapatmak istese de molla ona şöyle der: "*Güzel kız, şeriata göre molladan, kadıdan gizlenmemek günah değildir. Tam tersine, açmazsan cehenneme gidersin*". Bir zaman sonra da kızın ailesine; "*Ben onun yüzünü gördüm, artık benim mahremim, avratımdır*" deyip onları kandırır ve kızı alır. Her ne kadar durum kadıya şikâyet edilse de, kadı mollayı destekler. Karavellinin anlatıcısı, "*derler ki, it itin ayağını basmaz*" diyerek söz konusu karakterlere karşı tavrını dile getirmiş, kadı ile mollayı aynı sınıf ve çıkar grubu içinde gördüğünü ima etmiştir. Mollanın dinî duyguları istismar etmesinin eleştirisi, bu karavellide açıkça görülmektedir.

Aynı karavellide kızın eski nişanlısı olan *Elgeme*, molladan intikamını almaya kararlıdır. Nitekim onunla ellerindeki tek koyuna karşılık öldüklerinde kendilerine Kur'an okuması için kadının imzası olan bir anlaşma yapar. Bir müddet sonra oğlan mollaya gelerek yedi yıl sürecek sefere çıkacaklarını, bu sebeple onların birlikte gelmesini söyler ancak; molla bunu kabul etmez. Gelmeyecek olursa, bu süre içinde doğması muhtemel kuzularını da hesaba katarak beş yüz koyunu vermesi gerektiği fikrine de itiraz eden molla, *Elgeme*'yi kovar. Olanları duyan *Elgeme*'nin kız kardeşi bol makyaj yapar, giyinir, kuşanır ve kadıya gider. Bin bir naz ve işve ile kızın evine gelen kadı, onun "*kocam geliyor*" sözü ile oradaki sandığın içine girer. Sandığın satılacağını, böylece bir kadınla birlikte olduğunun duyulacağını

anlayan kadı, işçiye hak verir; molladan beş yüz koyununu almasını sağlar (Köse 1989b: 20).

Karavellilerde din adamları, sevgililerin ve nişanlıların arasına giren bir engel olarak da gösterilmiştir. Düzenbazlık ve hileyle beğendikleri kızları kendileri almak isterler. "*Mollanın Arvadı*" adlı karavellide (İsmayılov ve Orucov 2005: 44-47), molla, bir tüccarın kızı olan *Yasemen*'i beğenir ve onu almak ister. Kızı babasından istetir, ancak babası kızının onu istemeyeceğini söylemesi üzerine tüccar ile molla tuzak kurarlar. Buna göre babası *Yasemen*'e zengin mollanın oğlu ile evleneceğini bildirir. Sonradan anlaşılır ki mollanın oğlu yoktur. *Yasemen*'in sevgilisi olan *Selman* adında bir delikanlı onu, mollanın elinden hileyle kurtarır.

"*Çobanla Molla*" adlı karavellide (Ahundov 1994: 404-405), bir çoban yüz koyununu bir yıllığına mollaya emanet eder. Çoban, mollaya bir yıl içinde koyunların sütünü, yününü kullanabileceğini, doğuran kuzuların da kendisinde kalabileceğini söyler. Molla koyunların çoğunu satar, bir kısmını da kesip yer. Yıl sonunda elinde bir koyun kalmıştır. Çoban geri geldiğinde ona şöyle söyler: "*Otuzunu verdim kasaba / Otuzunu katma hesaba / Otuzu kayadan uçtu / Dokuzu karnıma düştü / Yerde kaldı birisi*". Mollanın kendisine emanet edilen koyunları korumaması, onları satarak çıkar elde etmesi vurgulanmış, iki zıt karakter arasında çatışma bu noktadan itibaren başlamıştır.

Emaneti korumamak, başkasına ait bir malın üzerine konmak temalı karavellilerden biri de "*Behlül Danende Sıçanların Padişahıdır*" adlı karavellidir (İsmayılov ve Orucov 2005: 174-176). Bu karavellide yola çıkan kahraman, 100 altınını emanet olarak şehrin kadısına verir, ancak kadı, bu altınları harcayıp kahraman geri döndüğünde altınları sıçanların yediğini söyler.

Bir başka karavellide (Köse 1989b: 21), yavrusunu doğuruncaya kadar ineğini korusunda otlaması için mollaya emanet eden semender, mollanın bu emanete sahiplenmesi üzerine kadıya gider. Kadı "*korumadaki her şey benimdir*" diyen mollaya hak verince semenderin karısı üstü yağ, altı gübre olan bir testiyi kadıya götürür. Hediyeden bir parmak ağzına alan kadı hilenin farkına varıp kızınca kadın, "*toprak yavrulu inek doğurursa, yağ da gübre olur*" der. Bunun üzerine rezil olacağını anlayan kadı, ineğini semendere geri verir.

"*Semed Kadıdan Kısas Aldı*" adlı karavellide (İsmayılov ve Orucov 2005: 28-32), kadı, bir müddet yanında çalıştırdığı işçileri parasını vermeden kovmaktadır. Kadının yaptıklarını duyan *Semed*, ondan intikam almaya karar verir. Kadıyla yaptıkları anlaşmaya göre, kendine edeceği her küfür için bir miktar para alacaktır. Kadı, *Semed*'i kandıracağını sanmaktadır ancak, onun zekice davranışları kadıya epey para kaybettirir. Şeytanın yardımıyla cebindeki senet iskambil kâğıdına dönüşünce kadı, halkın gözünde kumarbaz biri hâline gelir ve gözden düşer. Buradaki anlatımda yukarıda bahsi geçen karavellide olduğu gibi, ana kahramana şeytan yardımcı olmaktadır. Dinî inançlarda "kötülüğün kaynağı" olarak görülen şeytanın ana kahramana yardımcı olması, dinî ve resmî kurumların temsilcisi olarak görülen kadıya karşı bu iki karakterin ittifak yapması dikkat çekicidir. Bu bağlamda şeytan gibi bir kötülük figürü bile kadıdan daha "iyi" gösterilmiştir.

Karavellilerde haksızlıklara uğrayan ana kahramanlar, sonunda intikamlarını almaktadır. Ancak, haksızlığa sebep olan din adamlarını resmi otorite değil, halk cezalandırmaktadır. "*Kudurmuş Ahund*" adlı karavellide (Köse 1989b: 21), günde üç defa yumurtlayan tavuğa sahip olmak isteyen ahund, *Keçel* ile anasını çiftlikte misafir eder, onların her ihtiyaçlarını karşılar. Çeşitli hilelerden sonra tavuğu ele geçirerek onu yemek ister. Fakat bunu sezen *Keçel*, uykuda iken ahundun sakalını, bıyığını iyice keser. Uyandığında olanların farkına varan ahund, *Keçel*'e saldırırsa da onun "*yetişin, bu ahund kudurmuş, hepimizi ısıracak!*" diye bağırmasıyla toplanan halk, onu linç eder.

"*Cennet Satan Molla*" adlı karavellide (İsmayılov ve Orucov 2005: 49-54), hilekâr bir molla, cemaati aldatıp para kazanmak ister. Lotubaşı'ndan bir dağın eteğinde bir mağara kazmasını, kazdığı yeri iyice düzeltmesini söyler. Lotubaşı ile arkadaşlarını mağaranın içine doldurup bir düzen hazırlar. Ahaliye bir miktar para karşılığında cennetten yer sattığını, öbür dünyadan haber getirdiğini söyleyerek onları kandırır. Mağaranın içinden gelen sesin meleklerin sesi olduğunu söyler. Mollanın ünü yayılmış, bu yolla epey para kazanmıştır. *Keçel*, olanların farkına vararak mollanın bu yaptıklarını açığa çıkartır ve böylelikle molla cezalandırılır. Bu karavellide, molla ve arkadaşları arasında paraların paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar da çıkmıştır.

"*Şirvan Kadısı*" adlı karavellide (İsmayılov ve Orucov 2005: 54-59), yoksul bir kişi olan *Mehemmed*'in babası vefat eder. Molladan cenazesinde Kuran okuması için istekte bulunur. Molla, denileni yapar ancak, daha sonra bunun karşılığında *Mehemmed* ve yaşlı annesinin tek geçim kaynağı olan keçiyi ister. *Mehemmed* de vermeyince kadıya giderler. Kadı mollayı haklı bularak keçiyi gencin elinden alarak mollaya verir. *Mehemmed*'in yolda rastladığı kör bir derviş, ona akıl verir ve kadıyı takip etmesini öğütler. *Mehemmed*, Şirvan kadısı ile mollanın ortak hareket ederek şehirde güzel kızları kaçırdıklarını ve kadının konağında kızları zorla eğlencelerine kattıklarını görür. *Mehemmed*, olayı açığa çıkartarak ikisinin de cezalandırılmasını sağlar.

"*Şirvan Kadısı*" adlı karavellide kadı tasvir edilirken dinî kurallara riayet etmesi, dine bağlılığı alaycı bir dille anlatılır. "*Derler ki, baş kadı Şirvan'da otururdu, adına da Şirvan kadısı derlerdi. Çok mümin idi, akşama kadar mescitte namaz kılar, ibadet ederdi. Yürüdüğü zaman ses etsin, karıncalar kaçsın da basıp karıncaları öldürmeyeyim, günaha girmeyeyim diye ayağının ucuna bir zil bağlamıştı.*" (Orucov 2008: 54). Bu anlayışa rağmen kadı kötü bir karakter olarak tasvir edilmiş, haksızlık, adaletsizlik yapan, kadına ve paraya düşkün biri olarak gösterilmiştir. Mizahi unsurlar zıtlıklar üzerine kurgulanmıştır. Diğer yandan, bu karavellide molla ve kadıya karşı çaresiz kalan ana karaktere kör bir derviş akıl vermiştir. Derviş karakterinin "iyi" biri olarak molla ve kadının karşısında konumlandırılması, heterodoksinin yüceltilmesi ve dinî otorite ile çatışmasının bir yansıması olarak düşünülebilir.

Sonuç

Türk toplumunun sosyo-ekonomik formasyonu, Batı toplumlarının sınıfsal temeldeki farklılıklarını taşımamakla birlikte, genel anlamda "iktidar" ve "tebaa" arasında oluşan gerilim hatlarını bünyesinde barındırmaktadır.

Bu gerilim hatlarını, halk tarafından tekrar tekrar üretilen halk edebiyatı türlerinde görmek mümkündür. Türk halkının mizahi birikiminin önemli göstergeleri olan *Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa* ve *Bektaşi* fıkraları ve karavellilerin adaletsizliğe, yolsuzluğa ve baskıya karşı satirik bir dil geliştirdiği görülmektedir. Nitekim iktidar çevresinin ortodoks dinî doktrinleri, heterodoksinin baskılanmasına, böylelikle bu iki tavır arasında sözlü anlatımlar zemininde bir çatışma alanının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. "Merkez" ve "çevre" arasındaki toplumsal çatışma, "çevre"nin sözcüsü olan halk edebiyatında kendine yer bulmuştur.

Karavellilerde olumsuzlanan karakterler, iktidar ve onun yerel aygıtlarının uygulayıcısı kişilerdir. Özellikle yozlaşmaya, adaletsizliğe en açık alanlar olan din ve hukuk ile bu alanların temsilcisi olan kişiler karavellilerde alabildiğince eleştirilmiş ve hatta halkın temsilcisi ana karakterlerin karşısında düşman tipler olarak resmedilmiştir. Sarsıcı eleştirinin mizahi yönü, gelenekler, inançlar, değerler ve kurumlarla alay edebilme noktasında toplumsal zeminde tolerans aralığı bırakabilmiştir. Otoritenin ortodoks din anlayışı karşısında halk kitlelerinin heterodoks inançlarının konumlandırılması, karavellilerde ortaya çıkan karakter çatışmalarının doğmasına sebep olmuştur.

Karavellilerde ahund, hoca, kadı, molla vb. din ve hukuk adamları ile darga gibi polis şeflerinin, vezir, vali, padişah vb. yöneticilerin eleştirilmesi, onlarla mizahi bir üslupla alay edilmesi, halk edebiyatı ürünlerinin toplumsal zeminde protesto işlevine sahip olduğunu göstermektedir. Halkın, otoriteye karşı tavrıyla birlikte yıkıcı bir söylem geliştirmesini ve kurulu düzende aksayan yönleri halk edebiyatı türlerinden biri olan karavellilerde yansımasını görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Ahundov, Ehliman. *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri.* Akt: Semih Tezcan. Ankara: TDK Yayınları, 1994.

Aslanov, Elçin. *El-oba Oyunu Halk Tamaşası.* Bakı: Işık, 1984.

Başgöz, İlhan. "Türk Halk Edebiyatında Protesto Geleneği". *Folklor Yazıları.* İstanbul: Adam Yayınları, (1986): 181-191.

Başgöz, İlhan. "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)". *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı.* Ankara: Feryal Matbaacılık (1996): 1-4.

Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği.* İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2002.

Efendiyev, Paşa. *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatı.* Bakı: Maarif, 1981.

İsmayılov, Hüseyn ve Orucov Tahir. *Azerbaycan Halk Edebiyyatından Seçmeler: Karavelliler, Oyunlar ve Halk Tamaşaları.* Bakı: Şerq-Gerb, 2005.

Köse, Nerin. "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 1989a.

Köse, Nerin. "Karavellilerde Tenkit, Hiciv ve Öğreti". *Palandöken Dergisi* 2 (1989b): 20-21.

Köse, Nerin. "Türk Halk Hikâyelerinin Tasnifi Hakkında". *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1997): 97-104.

Mıkayılov, Ş. *Edebiyyat Nazariyyesi.* Bakı: Maarif, 2002.

Mirahmedov, A. *Edebiyyatşünaslık Terminleri Lüğeti.* Bakı: Maarif, 1988.

Morreall, John. *Gülmeyi Ciddiye Almak.* İstanbul: İris Yayınları, 1997.

Orucov, Tahir. "Karavelli ve Latifelerin Janr Hususiyyetleri". *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatına Dair Tedkikler XIX,* Bakı: Sada Neşriyatı, (2006a): 141-154.

Orucov, Tahir. "Karavellilerde Obrazlar Sistemi". *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatına Dair Tedkikler XXI,* Bakı: Sada Neşriyatı, (2006b): 112-135.

Orucov, Tahir. "Karavellilerin Sanatkârlık Hususiyetleri". *Dede Qorqud* III/28 (2008): 53-62.

Orucov, Tahir. *Karavelli Janrının Poetikası.* Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Folklor İnstitutu, 2009.

Uslu, M. Fatih. "Fıkralarda Dinsel İktidar Örüntüsünün Kırılması". *Milli Folklor* 67, (Güz 2005): 109-114.